

LEİBNİZ VE MCTAGGART'IN CEVHERİN BİRLİĞİ SORUNUNA YAKLAŞIMLARI

Aliye KOVANLIKAYA*

I

McTaggart¹, analitik düşünce geleneğinde zamanın gerçek olmadığına dâir kanıtlamasıyla tanınır². Söz konusu gelenekte, zaman üzerinde çalışan düşünürlerin çoğunluğu öncelikle McTaggart'ın kanıtlamasıyla hesaplaşmak mecburiyetini hissetmişler ve kendi konularını buna göre belirlemişlerdir.³ McTaggart'ın düşünce sisteminde zamanın gerçek olması, hem zamanın bir varlık olmaması ve hem de varlığın zamansal olmaması mânâsına gelir. Analitik düşüncede McTaggart'ın ontolojisini gözardı ederek yapılan çalışmalar, argümanın anlaşılmasında ve değerlendirilmesinde yanlışlıklara ve eksikliklere yol açar.⁴ Bu itibarla, McTaggart'ın ontolojisinin anlaşılmasının, zaman konusundaki kanıtlamasının yorumlanmasına önceliği vardır. Dolayısıyla, bu yazıda McTaggart'ın zamanla ilgili görüşlerini değerlendirmeyeceğiz. Amacımız, McTaggart'ın ontolojisine bir giriş sunmak ve bazı temel ilkeleri bakımından Leibnizci görünüm arzeden ontolojisinin, cevherin birliğine ilişkin farklı tutumları nedeniyle Leibnizci olamayacağını açığa çıkarmaktır.

McTaggart'ın cevher anlayışının birbirine bağlı iki cihetten Leibnizci olduğu düşünülebilir. Bunlar cevherin algısal yapısı ve cevherin mutlak belirlenmişliğidir. McTaggart'ın cevher anlayışını Leibnizci olarak değerlendirmenin mümkün olmadığını ortaya koyabilmek için, öncelikle söz konusu düşünürlerin cevher anlayışlarını cevherin birliği, algısal yapısı ve mutlak belirlenmişliği bakımından kısaca tanıma ihtiyacını hissediyoruz. Leibniz'e göre

* Galatasaray Üniversitesi, Felsefe Bölümü.

¹ NE 2 (NE: *The Nature of Existence*).

² McTaggart'a göre varolan her şeyin varlık ve gerçek olduğu kuşku götürmez. Üzerinde durulması gereken nokta, gerçek ve varlık olan herşeyin varolan olup olmadığı hususudur. Varlık oldukları hâlde varolan olmadıkları iddia edilebilecek şeyler karakteristikler (nitelik ve bağıntılar), imkânlar ve önermelerdir. Buna karşın McTaggart'a göre nitelik ve bağıntı varolanlardır. İmkânları ise karakteristikler arasındaki bağıntılara indirger. Böylece karakteristikler ve imkânların gerçek oldukları ölçüde varolan oldukları da açığa çıkarılmış olur. McTaggart gerçek olan ile varolanın örtüşmesini, önermelerin gerçek olmadığını veyahut eğer gerçeklerse varolan olduklarını göstererek değil, önermelere ihtiyaç duymayan bir doğruluk kuramı geliştirerek sağlama yolunu tutar. Buna göre doğruluk, öznenin bağımsız önermelerin bir özelliği değil, olgu ve özne arasındaki bir bağıntı olarak inancın özelliğidir. Doğruluğun nesnellığı bakımından önermelere duyulan ihtiyacın doğruluğun olguyla olan bağıntıyla karşılanması, önermelerin gerçek olmaları durumunda varolan olmadıklarını göstermez. Fakat, epistemolojik açıdan önermelere ihtiyaç kalmaması, McTaggart'a göre pratik açıdan gerçek olan ve varolan örtüşmesini temellendirmek için yeterlidir. (NE 9-36).

³ NE 36

⁴ Burada 'birşey' ile kastedilen birliğe sahip bir şey değil, herhangi bir belirlenime tâbi olmayan muğlak ve soyut birşeydir. (NE 58-59)

cevher basit ve parçasızdır. McTaggart'a göre ise sonsuz sayıda parça ihtivâ eder. Leibniz'e göre cevherler arasında hiçbir gerçek bağıntı olmamasına rağmen, McTaggart ontolojisinde cevherin yapısı ve tabiatı diğer cevherlerle birlikte dâhil olduğu bağıntılarla belirlenir.

II

McTaggart'a göre 'gerçeklik' (*reality*) ve 'varlık' (*being*) terimleri birbirine denktir. Gerçek olan her şey *varlık* ve *varlık* olan her şey *gerçektir*.⁵ Benzer şekilde, *varolan* (*existent*) her şey gerçek⁶ ve gerçek olan her şey de varolandır.⁷ 'Gerçeklik', 'varlık' ve 'varolan' terimleri birbirleri yerine kullanılabilir. McTaggart'ın düşünce sisteminde herhangi bir şeyin gerçek olmamasından anlaşılması gereken onun aynı zamanda bir varlık veya varolan olmadığıdır.

McTaggart'a göre, varlığı ve varlığın tabiatını belirlemeyi hedefleyen bir çalışmanın cevaplaması gereken ilk soru herhangi birşeyin⁸ var olup olmadığıdır. Ne 'Hiç birşey yoktur' ne de 'Birşey vardır' önermelerinin doğruluğu veyahut yanlışlığı sadece muhakeme vasıtasıyla tayin edilemez. Bu önermeler ne zorunlu ne de çelişkilidir. 'Hiç birşey yoktur' önermesinin inanılarak iddia edilmesi, en azından bu inancın var olduğunu kabul etmek mecburiyeti nedeniyle, iddianın muhtevâsiyle çelişiyor olsa dahi, buna inanan bir kişiyi bu yolla bir şeyin var olduğuna ikna etmek mümkün değildir.⁹

'Birşey vardır' önermesinin delili her zaman için belirli bir şeyin olmasıdır. Buna dâir delil, McTaggart'a göre, bir farkındalık (*awareness*) olarak algıdan başka bir yoldan edinilemez. Burada 'algı' ile kastedilen, varolanın sahip olduğu niteliklerin ve dâhil olduğu bağıntıların değil, bizzat varlığının farkındalığıdır.¹⁰ Bu çerçevede algı bilinç düzeyini önceleyen, bilincinde olmadığımız bir bilme yoludur. Algı bir bilgi olmasına rağmen bir inanç teşkil etmez. Bir inancın ortaya çıkabilmesi için algının bilincine varmamız, algıya dâir bir yargıya (*judgment*) ulaşmamız gereklidir.¹¹ Yargı, McTaggart'a göre, bizim bir varolanın bir karakteristiği (nitelik ve bağıntı) sahip olup olmadığının farkında olmamızdır. Bir varolanın varlığına dâir algının bilincine varmamız, varolanın varolma niteliğine sahip olduğu yargısına ulaşmamız için yeterlidir. Dolayısıyla varolan, her zaman bir nitelikle, yani, *varolma* niteliğiyle birlikte vardır.

McTaggart'a göre varlığın tabiatını sadece varolma teşkil edemez. Varolanın tabiatı sadece varolmadan ibâret olsaydı, kendi başına hiç bir belirlenime tâbi olmayan varolan "tam

⁵ NE 58-59

⁶ NE 42. McTaggart belirli bir şeyin algısının, algılanan birşeyin varlığının delili (*evidence*) olarak kabul eder. Bu açıdan İngiliz ampirizmi geleneğini takip ettiği düşünülebilir. Dikkat çekmek istediğimiz bir husus varolanın farkedilmesi ile karakteristیکlerin farkedilmesi arasındaki ayrımdır. McTaggart bu noktada Russell'in "tanıma yoluyla bilme" ve "tasvir yoluyla bilme" ayrımını izler. (Bkz: B. Russell, "On Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description" (1911), *Mysticism and Logic and Other Essays*, Longmans Green & Co., Londra, 1921)

⁷ NE 40

⁸ NE 60

⁹ NE 60-61

¹⁰ NE 67.

¹¹ NE 66-67

ve mutlak bir boşluk"¹² olduğu için, 'Birşey vardır' ve 'Hiç birşey yoktur' önermeleri arasında muhtevâ bakımından hiç bir fark kalmazdı. Birşey varsa, varolma niteliğiyle birlikte vardır. Buna göre varolan, en azından bir niteliğe sahiptir. Fakat, varolma niteliği, varolanı muğlaklıktan çıkarmak için yeterli değildir. Bu durum varolanın, varılmadan başka niteliklere de sahip olmasını zorunlu kılar, çünkü varolan mutlak ve belirsiz değildir.¹³ Varolanın tabiâtı, karakteristiklerinin toplamıdır. Eğer varolan varsa ve belirsiz olamayacağından bir tabiâta sahip olması zorunluysa, varolanın tabiâtı varolma dışında karakteristikler ihtivâ etmelidir. McTaggart'a göre varolanın tabiâtının ne olduğunu açıklayabilmek için, üç farklı varlık kategorisi olarak *cevher*, *nitelik* ve *bağıntı*nın neler oldukları hususu üzerinde durmamız gerekir. Var olduklarına inandığımız şeyler cevher, nitelik ve bağıntıdır. Nasıl ki, belirli bir şeye, meselâ elmaya dâir algımız birşeyin varlığına delalet ediyorsa, elmanın kırmızı olduğuna dâir yargımız da bir niteliğin varlığına delalet eder. McTaggart varlığın cevher, nitelik ve bağıntı olarak tasnifini temellendirirken, hiçbirinin bir diğerine indirgenemeyeceğini iddia eder. Cevher, sadece varlığı açısından varolandır.¹⁴ Varolma bir nitelik olmakla birlikte varolan bir nitelik veya bağıntı değildir. Nitelik ve bağıntıdan farklı bir varlık kategorisi olarak cevher zorunludur. Varolma niteliği de dâhil olmak üzere hiçbir nitelik (veya bağıntı) diğer niteliklerin taşıyıcısı olamaz. Meselâ, 'Ahmet mutludur' önermesinde, ne Ahmet'in nitelikleri ne de Ahmet'in dâhil olduğu bağıntılar 'Ahmet'in yerine geçemez, çünkü bunların mutlu olması söz konusu olamaz. Dolayısıyla ilk ontolojik ayırım cevher ile nitelik ve bağıntı arasındadır. Fakat cevher 'nitelik ve bağıntılara sahip olan' şeklinde tasvir edilemez. Her varolanın varolma dışında bir tabiâta sahip olması zorunlu olduğundan, nitelik ve bağıntıların da, aynen cevher gibi, nitelik ve bağıntılara sahip olması mecburidir. Başka bir ifadeyle söylersek cevher, nitelik ve bağıntı kategorileri arasında, nitelik ve bağıntılara sahip olma bakımından fark yoktur. Cevher kategorisi ile nitelik ve bağıntı kategorileri arasındaki farkı belirten cevher tasviri 'kendisi bir nitelik veyahut bağıntı olmaksızın nitelik ve bağıntılara sahip olandır'.¹⁵

Nitelik ve bağıntı cevhere bağımlılıkları bakımından aynı ontolojik düzeyde olmalarına rağmen ne nitelikler bağıntılara ne de bağıntılar niteliklere indirgenebilir. McTaggart'a göre nitelik bir cevher hakkında doğru olandır.¹⁶ Her varolan bir nitelikler çokluğuna sahip olmalıdır.¹⁷ Bir varolanın niteliklerinin toplamından oluşan bileşik (*compound*) nitelik söz konu-

¹² NE 61. McTaggart doğru olma (*being true*) ve birşey hakkında doğru olma (*being true of something*) arasında bir ayırım yapar. İlki inançlara ikincisi niteliklere dâirdir.

¹³ McTaggart'a göre her varolan ne kadar olumlu nitelik varsa o kadar sayıda niteliğe sahiptir. Çünkü belirli bir niteliği, meselâ kırmızıyı taşımak aynı zamanda mavî, yeşil, vs. olmamaktır. (NE 63-64)

¹⁴ NE 65

¹⁵ McTaggart'a göre, bağıntıların ancak ve ancak birden çok terim arasında olabilmesi, tek terimli bir bağıntı olan aynılık (*identity*) için de geçerlidir, çünkü aynılık bağıntısı aynı terimin yinelenmesini gerektirir. (NE 80)

¹⁶ NE 82

¹⁷ NE 76

su varlığın tabiatıdır.¹⁸ Buna göre, bir cevherin tabiatı, o cevherin sahip olduğu niteliklere sahip olma niteliğidir. Bu ontoloji, cevher ile tabiatı arasındaki farkı temellendirmek için varolanın sadece cevher ve nitelik olarak tasnif edilmesi yeterlidir. Bu tasnifin yapılabilmesi için, kendisi bir nitelik olmadan tüm niteliklerin taşıyıcısı olan tek bir cevherin olması yeterlidir. Fakat bağıntı, cevher ve nitelikten farklı bir varlık kategorisi ise birden çok cevhere ihtiyaç vardır. Tüm niteliklerin tek bir cevhere ait olması mümkün olduğu hâlde, McTaggart'a göre, herhangi bir bağıntı ancak birden çok cevherle mümkündür.¹⁹ Bağıntının nitelikten farklı bir kategori olması için, bağıntının niteliğe indirgenememesi ve birden çok cevherin varolduğunun temellendirilmesi gereklidir. McTaggart'a göre, herhangi bir bağıntı bir niteliğe indirgenemez. A ve B olarak işaret edeceğimiz iki şey arasında bir bağıntı, meselâ 'uzun olma' bağıntısı varsa, bu bağıntı A'nın ve B'nin belirli ve farklı uzunluklara sahip olmasına bağlı olmakla birlikte, A'nın belirli bir uzunluğa ve B'nin belirli bir uzunluğa sahip olma niteliklerinden farklıdır. 'Uzun olma' bağıntısı ne A'nın ne de B'nin bir niteliğidir. Dolayısıyla, bir bağıntı, bağıntıya dâhil olan şeylerin belirli niteliklere sahip olmasına bağlı olmakla birlikte, o niteliklerden farklı bir şeydir. Buna bağlı olarak da bağıntı kategorisi nitelik kategorisine indirgenemez. Özetlersek bağıntı, cevher olmadığı gibi nitelik de değildir. Nitelik olsaydı, niteliklerin tümü tek bir cevhere ait olabileceğinden, bağıntılar da tek bir cevhere ait olabilecekti. Bağıntı nitelik olmadığına göre, herhangi bir bağıntı varsa birden çok cevher olmalıdır.²⁰ McTaggart birden çok cevherin varlığına dâir delili yine algıda bulur. Algı ya algılayan ile algılanan arasında bir bağıntı ya da zihinsel bir hâldir. Algı algılayan ve algılanan arasında bir bağıntıysa, bu durumda algılayan ve algılanan olarak iki cevher vardır. Eğer algı zihnin bir hâliyse, zihinsel hâl olarak algı ile algının muhtevâsı olan algı verisi (*sense-datum*) arasında bir fark ortaya çıkar ki, bu da farklı iki cevherin varolduğunu gösterir.²¹

Nitelik ve bağıntı kategorilerinin birbirleriyle nasıl ilişkilendirildiği ve cevherin tabiatını nasıl teşkil ettikleri meselesine geçmeden önce bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Birden çok cevherin varolması, cevherlerin birbiriyle bağıntı içinde oldukları mânâsına gelmez. Meselâ, Leibniz'e göre varolanlar sadece cevherlerdir. Sonsuz sayıda cevher vardır ve cevherler arasında hiç bir bağıntı yoktur. McTaggart'a göre bağıntı, cevherden farklı bir varlık türüdür. Bağıntı varsa birden çok cevher ve cevherler arasında bağıntılar vardır. Bağıntının cevherden farklı bir varlık kategorisi olarak kabul edilip edilmemesi, cevherin basit veya bileşik olmasıyla da ilişkilidir. Cevher basit değilse, her biri cevher olan parçaları varsa, bu

¹⁸G IV 504 (De ipsa natura sive de vi insita actionibusque Creaturarum, pro Dynamicis suis confirmandis illustrandisque, 1698) 'G' harfiyle anıta bulunduğumuz eser, C.I. Gerhardt'ın yayına hazırladığı 'Leibniz, G.W., *Philosophischen Schriften*'dir (7 cilt, Berlin 1875-1890).

¹⁹NE 84-90

²⁰NE 112-113

²¹NE 101; G IV 433-434 (DM9), G VI 608 (M9).

'DM': 'Discours de Métaphysique', 1686.

'M': 'Monadologie', 1714.

parçaların her biriyle cevher arasında parça-bütün bağıntısı vardır. Dolayısıyla, bağıntı cevherin dışında bir varlık kategorisi olmak durumundadır. Eğer, bağıntı, Leibniz'deki gibi cevherden farklı bir varlık kategorisi değilse, cevherlerin arasında veya dışında bağıntılar yoksa, cevherler arasında parça-bütün bağıntısı da varolamayacağından, cevherin, kendileri de cevher olan parçaları olamaz. Öyleyse cevher basit olmak zorundadır. Cevherler arasında bağıntılar yoksa basit olmak zorunda olan cevherlerin tümünün bir tek bütün bir cevher meydana getirmelerine imkân yoktur; çünkü, bu durumda hem cevherler arasında bir bağıntı (aynı bütünü parçaları olma) hem de basit olmayan bir cevherin varolmuş olması gerekirdi. Leibniz'in cevherlerin tümünü ihtivâ eden bir bütün olarak evrenin varolmadığını ve her cevherin evreninin kendisine ait olduğunu ileri sürmesinin ontolojik açıdan nedeni budur.²² McTaggart'ın varlık anlayışına ilişkin şimdiye kadar ulaştığımız hususlar cevher, nitelik ve bağıntının farklı varlık kategorileri olduğu ve birden çok cevherin varolmasının zorunlu olduğudur. Bunlar cevherlerin tümünün basit mi yoksa bileşik mi olduklarını göstermedikleri gibi, tüm cevherlerin parçası oldukları ve kendisi bir başka cevherin parçası olmayan bir cevherin varolup olmadığını da açık bırakır. Daha açık söyleyecek olursak, varlığa dâir şimdiye dek ulaşılan sonuçlar, cevherlerin bileşik olmalarına ve tümünün biraraya gelerek 'evren' adı verilen bir cevher meydana getirmelerine müsaade eden fakat bunu zorunlu kılmayan sonuçlardır. McTaggart'ın temellendirmek istediği de böyle bir cevher anlayışıdır.

McTaggart'ın ontolojisinde nitelik ve bağıntılar birbirlerinden farklı varlık kategorileri olmakla birlikte, cevherin herhangi bir niteliğe sahip olması aynı zamanda sonsuz sayıda türemiş nitelik ve bağıntı taşıması demektir. A cevheri Q niteliğine sahip ise, A ile Q arasında 'sahip olma' bağıntısı vardır. Bunu ARQ ile gösterecek olursak, A aynı zamanda Q' ile göstereceğimiz, Q ile R bağıntısında olma niteliğine sahiptir. A ile Q' arasında R' bağıntısı olduğundan, bu da aynı zamanda Q'' niteliğine sahip olması mânâsına geleceğinden A'nın sahip olduğu her hangi bir Q niteliği aynı zamanda sonsuz seriler oluşturan Q', Q'', Q''', ... niteliklerine sahip olması ve R, R', R'', R''', ... bağıntılarına dâhil olması demektir. Yukarıda ulaştığımız sonuçlar dikkate alındığında, her cevher 'varolma' ve 'cevher olma' niteliklerine sahiptir. Benzer şekilde her cevher 'kendisiyle aynı olma' (*being identical to itself*) ve 'diğerlerinden farklı olma' (*being diverse from others*) bağıntılarına dâhildir. Bu orijinal nitelik ve bağıntılardan, sonsuz sayıda türemiş nitelik ve bağıntı meydana gelir ve bu karakteristiklerin tümü cevhere aittir. Söz konusu karakteristikler 'o cevherin karakteristiği olma' niteliğini meydana getirirler. Bu bileşik nitelik cevherin tabiatıdır ve cevherin her karakteristiği o cevherin tabiatının parçasıdır.²³

²² NE 118

²³ McTaggart'ın bir cevherin parçaları olabileceğine dâir verdiği örnekler genellikle uzaysal ve zamansal parçalardır. Bir ülkenin bölgelerinin o ülkenin parçası olabilmesi veyahut bir kişinin farklı anlardaki durumunun söz konusu kişinin zamansal parçaları olabilmesi gibi. Fakat parça-bütün ilişkisini, Russell'in kümeler kuramıyla da hesaplayarak, herhangi bir paradoksun doğmasına yol açmayacak ve dolayısıyla da hiç bir cevherin kendi parçalarından biri olmasına müsaade etmeyecek şekilde formel olarak temellendirir. Parça-bütün ilişkisinin formel bakımdan nasıl temellendirildiği bu yazının sınırlarını aştığı için burada sadece McTaggart'ın ulaştığı sonuçları ifade etmekle yetineceğiz.

Karakteristikler arasında iki tür belirlenim bağıntısı vardır. Bir cevher K karakteristiğine sahip olduğu her durumda K' karakteristiğine sahip ise, K karakteristiği K' karakteristiğini *içsel olarak belirler (determines intrinsically)*. Meselâ bir şey maviyse, aynı zamanda uzaysaldır. Birisi anne ise, başka birisi de onun çocuğudur. 'Mavi olma' 'uzaysal olma' niteliğini, 'anne olma' 'çocuk olma' niteliğini içsel olarak belirler. Örneklerde de görüldüğü gibi, içsel belirlenim bağıntısı bir cevherin karakteristikleri arasında olabildiği gibi, farklı cevherlerin karakteristikleri arasında da olabilir. Bu bağıntının 'içsel' olarak adlandırılmasının nedeni, karakteristiklerin sadece oldukları karakteristik olmaları itibarıyla bağıntılı olmalarıdır. Bir niteliğe sahip olma, o nitelikle belirli bir bağıntıya dâhil olma mânâsına geldiğinden ve tersi de geçerli olduğundan, bir niteliğe sahip olma ve bir bağıntıya dâhil olma arasında karşılıklı bir içsel belirlenim bağıntısı vardır. *Dışsal belirlenim (extrinsic determination)* bağıntısı ise, bir cevherin karakteristiklerinin tümü arasındadır. Bu bağıntının dışsal olarak adlandırılmasının nedeni, bağıntıya dâhil olan bir karakteristiğin değerini kendiliğinden değil, aynı cevhere ait olması nedeniyle belirlemesidir. Bir cevherin herhangi bir karakteristiği diğerlerinin tümünü dışsal olarak belirler, çünkü cevherin karakteristiklerinden birinin farklı olması, cevherin tabiatının farklı olması demektir.²⁴

McTaggart'a göre bir cevherin karakteristikleri arasındaki içsel ve dışsal belirlenim bağıntıları, cevherin birliğinin ifadeleridir. Bir cevherin birden çok tabiata sahip olması mümkün olmadığı gibi, bir tabiatın birden çok cevhere ait olması da mümkün değildir. McTaggart bu hususları temellendirirken Leibniz'in 'aynıların ayırdedilmezliği' ve 'ayırdedilmezlerin aynılığı' ilkelerine dayanır ve bu ilkeleri kabul eder.²⁵ Buna göre, McTaggart'ın cevher anlayışında, cevherin birliğinden anlaşılması gereken, bir ve aynı tabiatın birden çok cevhere ait olamamasına bağlı olarak, her cevherin bir tane olmasıdır. Bu durumda tabiatının birliği, cevherin birliği için yeterli sayılmış, cevherin birliğinin basit mi yoksa bileşik mi olduğu hususu açık bırakılmıştır. Leibniz'in 'aynıların ayırdedilmezliği' veya 'sayısal aynılık' olarak anılan ilkesi *bir* olan cevherin birden çok tabiata sahip olamayacağını ifade eder. Esâsen bir olanın iki olamayacağı mânâsına geldiğinden zorunlu bir ilkedir. 'Ayırdedilmezlerin aynılığı' veya 'niteliksel aynılık' olarak bilinen ilke ise, aynı niteliklere sahip iki cevher olamayacağını ifade eder. Bu ise, Leibniz'in cevher anlayışının dışına çıkıldığında her zaman kabul edilebilecek bir şey değildir. Leibniz'in ontolojisindeki dayanağı ise, cevherin birliğinin bütünü değil, basit ve bölünemez olanın birliği olmasıdır.

McTaggart'a göre cevherin birliği iki şekilde anlaşılabilir: *bileşim birliği (unity of composition)* ve *belirme birliği (unity of manifestation)*. Bileşim birliği, parçalardan müteşekkil olan bütünü birliğidir. Belirme birliği ise, bir olanın *farklılaşma (differentiation)* yoluyla kendini birden çok olarak göstermesidir. McTaggart'ın parçalardan müteşekkil cevherler olduğundan herhangi bir kuşku yoktur. Bu nedenle, cevherin birliğinden genel olarak bile-

²⁴ Bu hususlarla ilgili olarak bkz: NE 174-204

²⁵ Belirleyici mütakabiliyet bağıntısının formal tanımı için bkz: NE 215

şim birliğinin anlaşıldığını belirtir. McTaggart'ın üzerinde durduğu husus, bileşim birliğinin aynı zamanda bir belirme birliği olduğudur. Buna göre, parça olarak düşündüklerimiz, bir olanın farklılaşması, karakteristik olarak düşündüklerimiz, cevherin tabiatının farklılaşmalarıdır. McTaggart'a göre, bileşim birliği ile belirme birliği ontolojik açıdan bir ve aynı şeydir. Her ikisi de cevherin birliğinin farklı ifadeleridir.²⁶

McTaggart'ın cevheri, 'kendisi bir nitelik ve bağıntı olmadan nitelik ve bağıntıları taşıyan olarak' anlaması, birden çok cevherin varlığının zorunlu olması ve bütünlüğün birlik olarak kabul edilmesi dikkate alındığında, tecrübe yoluyla bildiğimiz şeylere cevherlik atfedilmesi şaşırtıcı olmaktan çıkar.²⁷ Buna göre, bileşik cevherler vardır ve tüm cevherlerin parçası oldukları bir bütün olarak evrenin varolmasını engelleyecek hiçbir şey yoktur.

Evren, tüm cevherleri ihtivâ eden ve kendisi hiçbir cevherin parçası olmayan bir cevher olarak kabul edilecek olursa, başka bir bütünün parçası olmaması nedeniyle, onun varlığı tüm varlığın temeli hâline gelir. Bu nedenle *birincil bütün* (*primary whole*) olarak adlandırılır. McTaggart'a göre tecrübi bilgimiz dâhilindeki tüm cevherler bileşiktir. Fakat bu, bileşik olmayan cevherlerin varolmaması mânâsına gelmez. Bu durumda araştırılması gereken şeyler, parçaları olmayan basit cevherlerin varolup olmadıkları ve bir cevher ile parçaları arasındaki bağıntının ne olduğudur. Eğer parçalardan oluşmadıkları için bölünmez ve basit cevherler varsa, bu durumda birincil bütün olarak evrenin varlığın temelini teşkil etmesi sorulanır hâle gelebilecektir.

McTaggart'a göre basit bir cevherin varolup olmadığı sorusu hiçbir ciheti itibarıyla bölünebilir olmayan ve bu nedenle her hangi bir muhtevâyâ sahip olmayan bir cevherin varolup olmadığı sorusuna denktir. Tüm cevherlerin bileşik olup olmadıkları sorusu, McTaggart'a göre, muhakeme yoluyla cevaplanamaz, çünkü cevher tasviri, cevherin muhtevâsı, yani bileşik olup olmadığı hakkında hiçbir şey belirtmez. Bu nedenle McTaggart, tüm cevherlerin bileşik olduğunu temellendirebilmek için, basit cevherlerin varolamayacağını gösterme yolunu değil de, tüm cevherlerin bileşik olmasının hiçbir çelişkiye yol açmadığını gösterme yolunu tutar. Varlığın, her biri bileşik olan cevherler üzerinden bir tasviri mümkün ise, basit cevherlerin varolması zorunluluğu yoktur.²⁸ Görülebileceği gibi, bu tutum, cevherin basit olmak zorunda olduğu Leibniz ontolojisinin karşıtı bir tutumdur.

Tüm cevherlerin bileşik olduğu varsayımı, cevherler arasındaki bağıntının temellendirilmesinde herhangi bir çelişkiye yol açmazsa, bu durumda basit ve basit oldukları için varlığın temeli olarak kabul edilebilecek cevherlere ihtiyaç kalmayacağından, evren, parçalarının her biri cevher olan ve sonsuz sayıda parça ihtivâ eden temel ve birincil bütün olarak kabul edilebilir. Bu kabule bağlı olarak, hiç bir basit cevher olmadığından, her cevher, terimlerinin her biri sonsuz seriler olan bir seri oluşturur. Bu durumda, bir cevherle parçaları arasındaki

²⁶ Birincil bütün, birincil parça ve ikincil parça tanımları için bkz: 215-216. Bunu mümkün kılan, belirleyici müteakabiliyet bağıntısının dışsal değil içsel belirlenim bağıntısı vasıtasıyla tanımlanmasıdır.

²⁷ NE 248

²⁸ NE 248

bağıntı, bir seri ile terimleri arasındaki bağıntıya indirgenir.

McTaggart cevher ile parçaları arasındaki bağıntıyı 'belirleyici mütakabiliyet' (*determining correspondence*) olarak isimlendirir. Bu bağıntı, parçaların birbirlerini ve bütünü, bütünü de parçaları belirlediği bir parça-bütün bağıntısıdır. Evrenin bir cevher ve her cevherin evrenin bir parçası olduğu kabul edildiğinden, evrenin düzenini de belirleyici mütakabiliyet bağıntısı teşkil eder. Belirleyici mütakabiliyet bağıntısının temellendirilmesi, bir cevherin tabiatına dâir, tam (*complete*) olmamakla birlikte, sadece ve sadece o cevhere uygulanabilecek yeterli bir tasvirin (*a sufficient description*) verilebilmesi demektir. Farklı bir ifadeyle söylersek, her cevher için, bir parça-bütün bağıntısı vasıtasıyla, sadece ve sadece o cevhere uygulanabilecek yeterli bir tasvir oluşturulabilirse, her cevherin parçalar ihtivâ ettiği ve hiçbir basit cevherin olmadığı temellendirilebilecektir. Her cevher parçalardan oluşmuşsa, o parçaların her birine sahip olma cevherin bir niteliğidir ve dolayısıyla cevherin tabiatının parçasıdır. McTaggart'a göre, parçası olma bağıntısı cihetinden, her biri sonsuz seriler oluşturan terimlerden oluşmuş bir serinin, terimlerinin parçalarının tümünün tasvirini gerektirmeyen (dolayısıyla tam olmayan) yeterli bir tasvirini vermek mümkündür.²⁹

Bu tasvir, bir cevherin birincil ve ikincil parçaları arasında bir ayrım yapılmasıyla mümkündür. Evren tek birincil bütün olarak düşünüldüğünde, evrenden başka hiçbir cevherin parçası olamayacak evren parçaları *birincil parçalardır* (*primary part*). Birincil parçalar ile birincil parçaların birincil ve diğer derecelerden *ikincil parçalarının* (*secondary part*) tümü, her biri sonsuz sayıda parçadan oluşmuş cevherlerdir. Fakat, sadece evrene ait yeterli bir tasvir için bu cevherlerin tümünün tasvir edilmesi zorunlu değildir.³⁰ McTaggart'a göre evrenin her biri sonsuz sayıda parçaya sahip parçalardan müteşekkil olması ve parçaları arasında belirleyici mütakabiliyet bağıntısının bulunması, bu bağıntının algısal olması ile mümkündür.³¹ Belirleyici mütakabiliyet algısal bir bağıntı olarak anlaşıldığında, bir bütünün bir parçasının algısı, aynı zamanda bütünün bir algısının parçası olabilir. Dikkat edilmesi gereken husus, bütünün her parçasının algısının, bütünün her algısının parçası olması mecburiyetinin olmamasıdır.³² Varlığın algısal yapısının anlaşılabilmesi için, evrenin birincil parçalarının ikincil parçalardan farklılığının açıklanması gereklidir.

Belirleyici mütakabiliyetin algısal bir bağıntı olabilmesi için, evrenin birincil parçalarının kendilerini, diğer birincil parçaları ve onların ikincil parçalarını algılayabilen ve algı olmayan hiçbir parça ihtivâ etmemeleri zorunludur. Birincil parçaların algılama etkinliği onları hem evrenden hem de ikincil parçalardan farklı kılarak özne (*self*) olmalarını sağlar. İkincil parçaların hepsi birincil parçaların algılamasına bağımlıdır. Dolayısıyla ikincil parçaların özne olması mümkün değildir. Evrenin de özne olması mümkün değildir, çünkü bu durumda bir birincil parça olan öznenin başka bir öznenin parçası olması gerekir ki, bu, McTag-

²⁹ NE 121-123

³⁰ Cevherin belirli bir karakteristiğe sahip olduğunun farkındahığı bir algı değil, hükümdür.

³¹ NE 80-81

³² NE 114

gart'a göre mümkün değildir.³³ Evren, tüm cevherleri ihtivâ eden bütün olduğundan bileşim birliği bakımından tüm varlığın temelidir. Evrenin birincil parçaları olan öznelere, varlığı faaliyetleriyle farklılaştırarak açığa çıkardıkları için, belirme birliği açısından temeldedirler.

Bu noktada hatırlamamız gereken McTaggart'a göre algının bir cevherin belirli bir karakteristiğe sahip olmasının farkındalığı değil³⁴, bizzat varlığın farkındalığı olması hususudur. Algının bu şekilde anlaşılması, kendisinin farkında olmayan birincil parçaların da özne olabilmesini mümkün kılar.³⁵ Dolayısıyla özne veyahut kendi olma ile kendisinin bilincinde olma arasında fark vardır. Kendilik bilinci her durumda özne olmayı gerektirirken, tersi geçerli değildir. Algılar öznelere parçaları ve evren öznelere oluşan birincil bütün olduğundan, varlığın muhtevâsı öznelere bağımlı hâle gelir. Bu nedenle varlık tinseldir (*ideal*) ve tinsel olmayan şey varlık değildir.³⁶ Varlığın maddî, uzaysal ve zamansal olamaması veyahut madde, uzay ve zamanın gerçek olamaması, yukarıda mümkün olduğunca genel bir şekilde sunmaya çalıştığımız McTaggart ontolojisinin sonuçlarıdır. Varlık maddî, uzaysal veya zamansal bir şey olarak düşünülürse, belirleyici mütakabiliyet bağıntısının şartlarını sağlaması mümkün olmayacaktır.

III

McTaggart'ın Leibniz'in ontolojisinden aldığı temel husus, cevherin, sonsuz bölünebilirliği mümkün kılabilecek şekilde sonsuz sayıda algı ihtivâ etmesidir. McTaggart'ın Leibniz'e yaklaştığı diğer hususlar da, genellikle, cevherin sonsuz sayıda algı ihtivâ etmesinin sonuçları olarak değerlendirilebilir. Fakat Leibniz'in düşünce sisteminde cevherin sonsuz sayıda algı ihtivâ etmesini mümkün kılan cevher anlayışını esâsen değiştirdiği, böyle bir cevherin metafizikî zeminini varlık anlayışına dahi etmediği için McTaggart ontolojisinin Leibnizci olması mümkün değildir. Çalışmamızın bu bölümünün amacı, Leibniz'in cevher anlayışını savunmak ve Leibniz'in düşünce sisteminin varlığı kavrayışımıza dâir temel meseleyi çözdüğünü ileri sürmek değil, sadece McTaggart ontolojisinin Leibnizci bir ontoloji olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektir.

Leibniz'e göre cevher basit, parçaları olmayan ve buna bağlı olarak bölünemez ve bir olandır.³⁷ Yaradılmış cevherlerin, varolmaları ve faaliyetleri itibarıyla birbirlerinden ve bir kez yaratıldıktan sonra yaratılmamış cevher ve yaratıcı olan Tanrı'dan bağımsız olmaları Leibniz'in cevher anlayışı için vazgeçilmezdir. Bunu temin eden de cevherin bölünmez birliğidir. Cevher sonsuz sayıda algı ihtivâ etmekle birlikte, ne cevher algıların bir araya gelerek

³³ G VI 607 (M1).

Ayrıca bkz: A.Kovanlıkaya, 'A Critical Approach to Kant's Conception of Experience in View of Leibniz's Ontology', yayımlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2002.

³⁴ G V 121 (Nouveaux Essais sur l'Entendement Humain, 1704, II, IX)

³⁵ G II 97 (Arnauld'ya 30 Nisan 1687 tarihli mektup)

³⁶ G II 101 (Arnauld'ya 30 Nisan 1687 tarihli mektup)

³⁷ G VI 618-619 (M68)

teşkil ettiği bir bütün, ne de algılar cevher veya cevherin parçalarıdır. Ayrıca Leibniz'e göre algı, McTaggart'ın görüşünün aksine, bir cevherin diğer cevherleri farketmesi değil, farkına varma faaliyetinin (*aperception*) farkedeceği şeydir³⁸; bu nedenle her tür farkındalığı önceleyen bir şekilde cevherdedir. Cevher algıları yaratılışı itibarıyla ihtivâ eder. Bir cevherdeki algılar, diğer cevherlere dâir temsillerdir. Dolayısıyla, bir cevher, McTaggart'ın aksine, diğer cevherlerin değil, cevherlerin temsillerinin farkına varır.

McTaggart'ın cevher anlayışının ilk bakışta Leibnizci gibi görünen bir başka ciheti cevherin tamamen *belirlenmiş* olmasıdır. Fakat, cevherin belirlenmişliğinin zemini ve sonucu iki sistemde farklı olmaktan öte birbirinin tam zıddıdır. Leibniz'de cevherin yaratılışı itibarıyla tamamen belirlenmiş olması, mevcudiyeti ve faaliyeti itibarıyla diğer cevherlerin tümünden tamamen bağımsız olmasının dayanağıdır. McTaggart'ta ise belirlenmişliğin sonucu cevherler arasındaki mutlak bağımlılıktır.

Cevherin belirlenmişliğinin iki düşünüre göre farklı zeminlerinin araştırmasına geçmeden önce belirtmeliyiz ki, Leibniz'e göre hakiki mânâda varlık olanlar sadece cevherlerdir.³⁹ Nitelikler ve bağıntılar varlık değerlerdir. Ayrıca, her cevherin varolması ve faaliyeti itibarıyla diğerlerinden bağımsız olması zorunlu olduğu için, hiçbir cevherin bir diğeriyle herhangi bir fiilî ve aynı mânâda gerçek bağıntıya dâhil olması mümkün değildir.⁴⁰ Cevherin parçalardan müteşekkil olması cevherin varlığının, diğer cevherlerle herhangi bir fiilî bağıntı içinde olması ise faaliyetinin bağımsızlığını iptâl eder.

Leibniz'in düşünce sisteminde cevheri belirleyen Tanrı'nın önceden tesis ettiği âhenktir.⁴¹ Bir cevherin varolma nedeni, önceden tesis edilmiş âhenkten kendisine düşen payı fiilî hâle getirmektir ve cevhere âhenkten düşen kısım o cevherin bireysel ideasıdır.⁴² Cevherin faaliyetinin seyri bireysel ideasında belirlenmiştir. Cevherlerin bireysel ideaları bir ve aynı âhenge tâbi olduğundan, cevherlerin faaliyetlerinin birbirine uygunluğunun ve cevherler arasındaki görünüşteki bağıntıların zemini âhenktir. Önceden tesis edilmiş âhenk ilkesinin, metafiziki açıdan, cevherlere önceliği vardır; cevherin varolmasını ve faaliyetini belirleyen âhenktir.

McTaggart'ın düşünce sisteminde ise cevherin belirlenmişliğinin dayanağı belirleyici müttekabiliyet, cevherin tabiatının belirlenmişliğinin dayanağı da dışsal belirlenim bağıntıları olarak takdîm edilir. Belirleyici müttekabiliyet bağıntısı ile cevherin her biri cevher olan sonsuz sayıda parçadan müteşekkil olması, sadece birinin tasvirinin diğeri gerektirmesi nedeniyle denk olmakla kalmaz; bunlar varlık itibarıyla bir ve aynı şeydir. Belirleyici müttekabiliyet bağıntısı esasen bir parça-bütün bağıntısıdır. Özellikle, bağıntının cevherden farklı bir

³⁸ G IV 436-439 (DM13)

³⁹ G VI 608 (M9), G VII 344 (*Antibarbarus Physicus pro Philosophia Reali contra renovationes qualitatum scholasticarum et intelligentiarum chimaericarum*, 1710-1716(?))

⁴⁰ G VI 608 (M12, M13)

⁴¹ NE 273; G VII 319-322 (*De modo distinguendi phaenomena realia ab imaginariis*, 1685)

⁴² NE 207; G V 122 (*Nouveaux Essais sur l'Entendement Humain*, 1704, II, IX)

varlık kategorisi olduğu bir ontoloji de parçalardan müteşekkil bir bütün olarak cevherin bir parça-bütün bağıntısına dâhil ve tâbi olmaması, parça-bütün bağıntısının da parçalardan müteşekkil bir cevher olmadan var olması mümkün değildir. İki farklı varlık kategorisi olan cevher ve bağıntı, eğer birbirlerinden bağımsız varlık kategorileriye, her biri diğerinden bağımsız olarak temellendirilmek durumundadır. Söz konusu olan varlık kategorilerinden biri metafiziki bakımdan diğerinden önce ise, önce olan diğerinden bağımsız olarak temellendirilmelidir. Belirleyici mütakabiliyet ve cevherin sonsuz sayıda cevherlerden oluşması McTaggart'ın düşünce sisteminde birbirlerinden bağımsız olarak temellendirilemediği için ne cevher belirleyici bağıntının dayanağını ne de belirleyici bağıntı cevherin dayanağını teşkil edebilir.

Cevherin tabiatının belirlenmişliğinin dayanağı olarak takdim edilen dışsal belirlenim bağıntısı, aynı belirleyici mütakabiliyet bağıntısı gibi içsel belirlenim bağıntısına bağlıdır. Bir cevherin her hangi bir karakteristiğinin diğerlerinin tümüyle dışsal belirlenim bağıntısına dâhil olabilmesi için, söz konusu cevherin karakteristiklerinden bazılarının birbirleriyle içsel belirlenim bağıntısında olması gereklidir. McTaggart'a göre içsel ve dışsal belirlenim bağıntıları esâsen karakteristikler arasındadır. Cevherlerin birbirleriyle bu bağıntıları taşıması karakteristikleri vasıtasıyladır. İçsel ve dışsal terimlerinden anlaşılması gereken, bağıntılarının cevherlere değil, karakteristiklere içsel veya dışsal olmasıdır. McTaggart içsel ve dışsal bağıntı terimlerini Leibniz'den alır.⁴³ Leibniz'e göre ise içsel ve dışsal bağıntular cevhere içsel veya dışsal olarak anlaşılacak mecburiyetindedir. Sadece ve sadece basit ve fâil olanların cevher olduğu ve buna bağlı olarak cevherler arasında hiçbir dışsal ve fiilî bağıntının olmayacağı Leibniz ontolojisinde, cevher diğer cevherlerle dışarıdan değil, bireysel ideası vasıtasıyla kendi içinden ilişkilendirilmiştir. Bağıntıların fiilî ve dolayısıyla gerçek olmayıp ideal olması da bu mânâdadır. Dolayısıyla, içsel ve dışsal bağıntıların cevherin yapısı ve tabiatını belirlemesi her ne kadar Leibnizci bir görüntü arzederse arzetsin, cevher anlayışının Leibniz'inkinin tam zıddı olması nedeniyle McTaggart'ın ontolojik tutumu, esası bakımından Leibnizci olmaktan uzak olduğu gibi, Leibnizci açıdan bakıldığında da bir ontoloji olmaktan da uzaktır.

IV

McTaggart ve Leibniz'in varlık anlayışları, varlığa dâir temel meseleyi çözümleme girişimleri olarak değerlendirildiklerinde benzer oldukları öne sürülebilir. Belirtmeliyiz ki, varlığın yapısının ve tabiatının araştırılmasında ortaya çıkan meseleler, esâsen varlıkla değil, insanın varlığı kavrayışıyla ilgilidir.

Varlığa dâir temel mesele birlik ve çokluk meselesi olarak anlaşıldığında, her iki düşünce sistemi de meseleyi varlığın algısal yapısı vasıtasıyla çözmeye çalışır. Leibniz'e göre cev-

⁴³ NE 119

herin sonsuz sayıda algıya sahip olması bir çokluk değil çeşitlilik ihtivâ etmesidir.⁴⁴ Bu nedenle bir olan çok değildir. Leibniz' göre hakikî birlik de bundan ibârettir. Fakat cevherin parçası olarak algıların da cevher olduğu McTaggart ontolojisinde, bir olan cevher aynı zamanda çoktur. Dolayısıyla bir olanın aynı zamanda nasıl çok olabileceği problemi McTaggart ontolojisinde esâsen çözülememiştir.

Varlığa dâir temel mesele gerçeklik ve görünüş olarak anlaşıldığında, cevher anlayışlarından kaynaklanan bazı temel ayrımlar bir yana bırakılacak olursa, McTaggart'ın Leibniz'e yaklaştığı genel olarak söylenebilir. Görünüş olarak adlandırılan tecrübi dünya her iki düşünüre göre de hiç bir gerçekliğe tekâbüle etmeyen bir hayal değil, *phaenomenon bene fundatum*'dur (iyi temellendirilmiş görünüş).⁴⁵ Meselâ uzay ve zaman varlık olmamakla birlikte, sadece bir görünüşten ibâret veya tecrübe edinenden kaynaklanan öznel şartlar değil, varlığın düzeninin hatalı veyahut olduğundan farklı ifadeleridir. Belirtmemiz gerekir ki, her iki düşünüre göre de hatanın kaynağı algılar değil, öznenin algılarının farkına varma faaliyeti-
dir.⁴⁶ Fakat McTaggart'ın gerçeklik anlayışı Leibniz'inkinden farklıdır. Her ne kadar McTaggart kendi ontolojik konumunun Leibniz'inki gibi bir idealizm olduğunu ileri sürse de⁴⁷, Leibniz'e göre sadece fâil veya fiilî olan gerçek olduğu için, ideal olan gerçek değildir. Fakat bu ideal olanın epistemolojik değil metafiziki mânâda hakikât olmaması demek değildir. Aksine, Leibniz'e göre tek bir hakikâtin kısmî idrakı olarak hakikâterin zemini, Tanrı'nın sahip olduğu ideallerdir ve buna bağlı olarak hakikât idealdir.⁴⁸

Varlığa dâir temel mesele varlık ve oluş meselesi olarak anlaşıldığında, bu mesele her iki düşünce sisteminde de değişimin reddedilmesi yoluyla aşılır. Varlık değişmez, değişen de varlık olamaz. Leibniz'in düşünce sisteminde varlıkların değişime tâbi olmamasının nedeni, basit olmalarıdır.⁴⁹ Görünüşteki değişimin dayanağı ise, algıların önceden tesbit edilmiş bir düzene göre cevherin faaliyetiyle açığa çıkarılmasıdır. Değişim varlığa dâir olmadığı gibi, varlığın hem herhangi bir cihetten olduğundan farklı olmuş olması hem de aynı varlık olarak kalması da mümkün değildir. Cevherin faaliyetinin herhangi bir cihetten olduğundan farklı olmuş olması, sadece söz konusu cevherin o cevher olarak iptâline yol açmakla kalmaz, tüm cevherlerin faaliyeti bir ve aynı âhenge göre tespit ve tayin edildiği için, diğer cevherlerin de oldukları cevherler olarak iptâl edilmelerine neden olur. Aynı şekilde, McTaggart'a göre de herhangi bir cevherin parçalarından veyahut karakteristiklerinden birinin olduğundan farklı olması, cevherler ve cevherlerin tabiatları arasındaki belirlenim bağıntıları

⁴⁴ Bkz: G IV 436-439 (DM 13), G IV 450-451 (DM25), G IV 451-453 (DM26), G VI 106-107 (Essais de Theodicée sur la Bonté de Dieu, la Liberté de l'homme et l'Origine du Mal, 1710 :1-7)

⁴⁵ G VI 607-608 (M7)

⁴⁶ NE 207; G V 122 (Nouveaux Essais sur l'Entendement Humain, 1704, II, IX)

⁴⁷ NE 119

⁴⁸ Bkz: G IV 436-439 (DM 13), G IV 450-451 (DM25), G IV 451-453 (DM26), G VI 106-107 (Essais de Theodicée sur la Bonté de Dieu, la Liberté de l'homme et l'Origine du Mal, 1710 :1-7)

⁴⁹ G VI 607-608 (M7)

neniyle, sadece söz konusu cevherin o cevher olarak varlığının iptâline değil, diğer cevherlerin ve evrenin oldukları gibi olamamaları sonucuna yol açar. Dolayısıyla, ne varlığın değişmesi ne de olduğundan farklı olmuş olması mümkündür. Fakat içsel ve dışsal belirle-nim bağıntıları sorunsuz olarak temellendirilmediği müddetçe bu sonuca ulaşmak imkânsızdır.

KAYNAKÇA

- McTaggart, J. M. E., *The Nature of Existence* (cilt I: Cambridge University Press, Cambridge, 1921; cilt II: yayına hazırlayan C.D. Broad, Cambridge University Press, Cambridge, 1927).
- Leibniz, G. W., 'Leibniz, G.W., *Philosophischen Schriften*, yayına hazırlayan C.I. Gerhardt (7 cilt, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1875-1890), Georg Olms Verlag, Hildesheim, Zurich, New York, 1996:
- De ipsa natura sive de vi insita actionibusque Creaturarum, pro Dynamicis suis confirmandis illustrandisque, 1698.
- Discours de Métaphysique, 1686.
- Monadologie, 1714.
- Nouveaux Essais sur l'Entendement Humain, 1704.
- Arnauld'ya 30 Nisan 1687 tarihli mektup.
- Antibarbarus Physicus pro Philosophia Reali contra renovationes qualitatum scholasticarum et intelligentiarum chimaericarum, 1710-1716(?)
- De modo distinguendi phaenomena realia ab imaginariis, 1685.
- Nouveaux Essais sur l'Entendement Humain, 1704.
- Essais de Theodicée sur la Bonté de Dieu, la Liberté de l'homme et l'Origine du Mal, 1710.
- Russell, B., "On Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description" (1911), *Mysticism and Logic and Other Essays*, Longmans Green & Co., Londra, 1921.
- Kovanlıkaya, A., 'The Ontological Foundations of McTaggart's Argument on The Unreality of Time', Boğaziçi Üniversitesi, 1994 (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Kovanlıkaya, A., 'A Critical Approach to Kant's Conception of Experience in View of Leibniz's Ontology', yayımlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2002.

Abstract: McTaggart's and Leibniz's Approaches to the Unity of Substance

For McTaggart, existence can be classified into three categories: substance, quality and relation. Neither one of these can be reduced to one another. Substance, in such a framework, is described as that which has characteristics (i.e., qualities and relations) without itself being a characteristic. McTaggart claims that every substance is a whole that is differentiated into infinite number of parts each of which is again a substance. The substance that has all other substances as its parts is Universe and there is no simple substance. Each substance is

related to other substances by the relation of determining correspondence, which is essentially a whole-and-part relation. Since all substances are parts of the Universe, the determining correspondence determines the order of the Universe. According to McTaggart, a substance, in order to satisfy the formal conditions of the determining correspondence, should either be a perception, a collection of perceptions or a perceiver. Then, the content of the whole existence is perceptual and is dependent upon the existence and the activity of selves; in that sense, it is ideal.

McTaggart's conception of substance might seem to be Leibnizian in two fundamental respects; firstly, substance has a perceptual content and secondly, it is completely determined. According to Leibniz, each substance is a simple unity, that is, has no parts; and there can be no real relation between substances. Although every created substance is determined, it is not determined by others but by its individual idea. Such an idea is related to the individual ideas of other substances through the harmony pre-established by God. In other words, a substance's relations to others are not actual or real, but ideal. It is argued in this paper that McTaggart's conception of substance cannot essentially be Leibnizian since Leibniz's conception of substance as simple, indivisible and independent unity is replaced by a completely opposite conception of substance in which each substance is infinitely divisible and completely dependent on others through the relations it really bears to them.